

Dawid Wieczorek
ORCID: 0000-0003-3793-4088
Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

Z dziejów pojęcia godności. Kontekst wyzwań pandemii wobec pracy socjalnej

From the history of the concept of dignity The context of the pandemic's challenges to social work

Wyzwanie pandemii – wprowadzenie

Choć samo zjawisko pandemii jest ludzkości znane dość dobrze, to sposoby radzenia sobie z jej następstwami wydają się wciąż niewystarczająco skuteczne, zwłaszcza w warunkach postępującej globalizacji. Rzeczywistość, z jaką przychodzi się mierzyć pracownikom socjalnym w okresie pandemii COVID-19, nie tylko uwypukla znane już problemy, ale stwarza dawno niespotykane trudności. Warunki izolacji, ogólnej niepewności, czy społecznego dystansu eskalują problemy społeczne, zwłaszcza w tych obszarach, gdzie odpowiednia pomoc wymaga kontaktu niezapośredniczonego. W szerszym ujęciu dotyczy to również diagnozy i terapii wykorzystujących odpowiednie metody i narzędzia, których części czasem nie sposób zastosować w kontakcie zdalnym. Dodatkowo liczne trudności na rynkach pracy w realizowaniu edukacji czy funkcjonowaniu samych instytucji powodują, że w świetle zwiększonej skali problemów wsparcie nie zawsze dociera na czas. Trudniej też zachować profesjonalne standardy, żmudnie wypracowywane przed pandemią – tak na drodze legislacyjnej, teoretycznej, jak i zawodowej. Problemy te stanowią zaledwie wierzchołek góry lodowej wobec całego spektrum negatywnych następstw pandemii: samobójstw, schorzeń psychicznych

i fizycznych, cyberprzemocy, nasilających się stanów lękowych czy uzależnień towarzyszących izolacji społecznej. Cierpią również relacje międzyludzkie, których właściwie trzeba się uczyć na nowo. Jest to szczególnie widoczne w zawodach pomocowych, ale i w przestrzeni edukacyjnej, co stanowi dodatkowy czynnik ryzyka dla poprawnego rozwoju psychofizycznego dzieci i młodzieży. Związek między jakością relacji – zarówno w obrębie grup pierwotnych, jak i wtórnych – a zaburzeniami internalizacyjnymi i eksternalizacyjnymi (Laursen i in., 2009) szczególnie uwidacznia się w warunkach izolacji i ograniczenia kontaktów społecznych. Innymi słowy, cierpi nie tylko jednostka ludzka, lecz także całe społeczności – począwszy od grup pierwotnych, przez grupy terytorialne i kategoriale doświadczające jakiegoś rodzaju kryzysu, zarówno w odniesieniu do dorosłych, jak i dzieci i młodzieży.

Wraz z liczbą nowych problemów, nie zwiększyła się ponadto liczba podmiotów pomocowych, co znacznie zaburzyło funkcjonowanie systemu pomocy i wsparcia. Zważywszy na fakt, że jednym z fundamentów, na jakich opiera się praca socjalna, jest szeroko rozumiana godność człowieka, pojawia się pytanie, czy pandemia nie stwarza zagrożeń dla realizacji prawa człowieka do godności? Jeśli tak, to jakiego rodzaju są to zagrożenia i co można zrobić, by bronić godności jako jednego z fundamentów pracy socjalnej? Jedną z okazji ku temu była zorganizowana 18 marca 2021 roku na Uniwersytecie Pedagogicznym im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie konferencja naukowa zatytułowana „Praca socjalna w czasie pandemii COVID-19 – od teorii do praktycznych wyzwań”.

Godność człowieka – korzenie

Idea godności wydaje się głęboko zakorzeniona w cywilizacji zachodniej, choć trudno o jednogłośność w sprawie definicji. Ujęcie godności w ramach precyzyjnie zdefiniowanego pojęcia czy terminu naukowego jest kłopotliwe. Z jednej strony polisemia słowa *godność* odzwierciedla złożoną problematykę moralności i etyk, w ramach których występuje. Z drugiej strony pojęcie to było uwzględniane przy formułowaniu różnorodnych kodeksów etycznych czy ponadpaństwowego porozumienia – przede wszystkim w odniesieniu do praw człowieka (Sangiovanni, 2017).

Jak zauważa George Kateb (2011), szczególna uwaga, jaką darzono kwestie związane z godnością od XVIII wieku, wcale nie dowodzi braku wcześniejszego zainteresowania godnością. Jest to pojęcie zakorzenione w większości znanych kultur i społeczności niezależnie od czasu i miejsca. Choć występuje w wielu

odmianach, to sedno znaczenia wydaje się rozumiane podobnie, bez względu na język czy alfabet, w jakim jest formułowane. Godność jest zarazem swoistym, subiektywnym odczuciem związanym z takimi kwestiami, jak: przynależność, pozycja i szacunek w grupie, poczucie własnej wartości, samoocena czy uznanie. Równocześnie pojęcie godności jest formułowane wielowymiarowo, nabywając zarazem dodatkowych znaczeń specyficznych dla konkretnego kontekstu kulturowego.

W kręgu cywilizacji łańskiekiej od starożytności wypracowano różne formy językowe, w mniejszym lub większym stopniu oddające obecnie znane konceptualizacje godności. Jedną z greckich form jest *axioprépeia* (ἀξιοπρέπεια) – stanowiła swego rodzaju wzorzec etyczny. Innym pojęciem bliskim współczesnemu znaczeniu jest arystotelesowska *timê* (τιμή), której zdecydowanie bliżej do znaczenia związanego z honorem – pewnym uznaniem społecznym. W odniesieniu do honoru aspekt uznaniowości silnie wpływał na kształtowanie starożytnego rozumienia godności. Osiągnięcie, zdobycie honoru rozgrywało się na dwóch płaszczyznach społecznych: w odniesieniu do przynależności grupowej (ujęcie egalitaryzujące) i wobec autorytetu (ujęcie stratyfikujące; Stewart, 1994). Greckie rozumienie powiązane było dość mocno z obroną godności na drodze czynu, aktywności, pewnej inicjatywy. Godni byli jedynie ci, którzy czynią dobro, są szlachetni, cnotliwi lub waleczni. Natomiast przestępcy, osoby nieprzystosowane, według tego rozumienia, są niegodnymi. Charakterystyczna dla tego okresu jest dominacja dwóch wzorców godności: arystokraty i wojownika. Może to oznaczać, że godność była czymś zarezerwowanym jedynie dla elit społecznych, zaś sam dyskurs o godności włączał szereg pojęć pokrewnych. Sam w sobie wykluczał większość mieszkańców greckich *polis*: czy to ze względu na analfabetyzm, niski status społeczny, czy to cenzus urodzenia.

Idea godności w rozumieniu *dignitas* (łac.) zaistniała w starożytnym Rzymie, kiedy Ciceron użył tego łańskiekiego sformułowania w piśmie *De Inventione*. Co istotne, w towarzystwie pojęcia *honor* łączyącego semantycznie godność się z honorem (Cicero, 2013):

Nam hinc ad rem publicam plurima comoda veniunt, si moderatrix omnium rerum praesto est sapientia; hinc ad ipsos, qui eam adepti sunt, laus, honor, dignitas confluit; hinc amicis quoque eorum certissimum et tutissimum praesidium comparatur.

Słowo łańskiekie różniło się od greckich odpowiedników również za sprawą znaczenia. Podobnie jak u Greków godność była postrzegana jako przymiot

wynikający ze szlachetnych czynów, wypracowany na drodze żmudnego wysiłku. Jeśli jednak sięgnąć do dzieł Seneki, można wnioskować, że z racji posiadania duszy godność jest przymiotem każdego człowieka, niezależnie od jego statusu, pochodzenia, zasług czy majątku. Jak zauważa Robert James Koehn, „W wielu pasażach Seneka akcentuje godność człowieka do tego stopnia, że za wyjątkiem nieśmiertelności, [cecha ta] zrównuje go z Bogiem” (Koehn, 1947). Można więc przypuszczać, że starożytne znaczenie – pomimo licznych sporów w tej kwestii – wyrażało się przynajmniej w trzech wymiarach: a) przekonaniu o immanentnym charakterze i niezbywalności godności istoty ludzkiej; b) w ujęciu idealistycznym, kiedy to jednostka dąży do pewnego ideału, cnoty osiągalnej poprzez konkretne działanie; c) w przekonaniu, że godność może być selektywna, czyli zarezerwowana tylko dla wybranych.

Droga do współczesnego znaczenia godności

Schyłek antycznego świata nie oznaczał bynajmniej zarzucenia rozważań o godności. W okresie średniowiecza, głównie za sprawą dzieł Tomasza z Akwinu, w szczególności *Summa Theologiae*, rozwijana jest koncepcja osoby (łac. *persona*). Jak pisze autor, „*hoc nomen persona significat substantiam particularem, pro ut subicitur proprietati quae sonat dignitatem*” (Tomasz z Akwinu, 2019, lib. 1, d. 23, q. 1, a. 1, co), czyli podmiot jest osobą z racji posiadanej właściwości, jaką jest godność. Co więcej, istota rozumna i samoistniejsza staje się osobą dopiero poprzez godność.

Jest to odwrotne rozumowanie do współczesnego, wyrażającego się w przekonaniu, że fakt bycia osobą implikuje godność. Dla Akwinaty człowiek staje się osobą z tytułu nadprzyrodzonej godności, nie odwrotnie. Ten pogląd koresponduje z Eckhartowską koncepcją *Imago Dei*, według której człowiek został stworzony „na obraz i podobieństwo Boga” (Welz, 2011). Godność byłaby zatem boskim pierwiastkiem, którego poszanowanie wymaga tego, by odnosić się do drugiego człowieka z respektem.

Z czasem godność zaczęła się pojawiać również w innych językach. Pierwsze odnotowane przypadki występowania pojęcia godności wśród innych narzezy można odnaleźć w XIII wieku, w brytyjskim wariantcie *dignity* lub francuskim *dignité* (Harper, 2014). Dopiero prace Immanuela Kanta zwróciły uwagę na znaczenie godności – tak filozoficzne, jak i praktyczne, niejednokrotnie odwołując się do wzorców starożytnych. W ramach różnych modeli oświeceniowych funkcjonujących w około XVII–XVIII-wiecznej Europie godność nie tylko jest

wzmiankowana coraz częściej (Ngram, 2021), ale przede wszystkim wymieniana w kontekście budowania wartości nowego społeczeństwa i prawa odseparowanego od władzy duchowej. Człowiek jako cel sam w sobie, nigdy narzędzie do osiągnięcia celu, staje się autonomiczny, a jego godność jest niezbywalna (Kant, 1911).

W XIX wieku zainteresowanie i liczba wzmiankowań w materiałach źródłowych na temat godności zaczęły nieznacznie spadać (Ngram, 2021), by nabrać zdecydowanie większej wagi w drugiej połowie XX wieku. Niezbywalność godności była niejednokrotnie zakłócana kolejnymi przewrotami społecznymi i politycznymi, by wreszcie strauumatyzowane po II wojnie światowej społeczności zaczęły włączać pojęcie godności do swoich systemów prawnych, konstytucji oraz międzynarodowych konwencji, umów i traktatów (Henry, 2011). O nienaruszalności godności ludzkiej można przeczytać np. w pierwszym artykule konstytucji Republiki Federalnej Niemiec z 1949 roku. Słowo „godność” występuje też w preambule przyjętej rok wcześniej Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka (UDHR, 1948):

zważywszy, że uznanie przyrodzonej godności oraz równych i niezbywalnych praw wszystkich członków wspólnoty ludzkiej jest podstawą wolności, sprawiedliwości i pokoju świata, [...] Zgromadzenie Ogólne ogłasza uroczyste niniejszą Powszechną Deklarację Praw Człowieka.

Jak zauważa Steven G. Kellman (2020), pojawiły się wtedy pewne wątpliwości co do poprawności tłumaczenia godności na inne języki. Angielska wersja *dignity* nie jest równoznaczna z grecką *αξιοπρέπεια*, hebrajskim *קָבוֹד* (*kavod*), portugalskim *dignidade*, czy rosyjskim *достоинство* (*dostoinstvo*). W praktyce jednak nie utrudnia to konsensusu, jeśli chodzi o dwa fundamentalne znaczenia: pierwsze oznacza bezwarunkową równość moralną, egzystencjalną, drugie zaś – równość statusową każdego obywatela. Państwo nie ma prawa naruszać jego godności, kwestii związanych z identyfikacją i tożsamością, gdyż, jak wspominał Kant, „człowiek jest absolutną wartością samą w sobie” (Kateb, 2011).

Obecnie nadal trwa interdyscyplinarna debata nad znaczeniem godności, która na nowo cieszy się popularnością (McCrudden, 2013), zwłaszcza w kontekście dyskryminacji z powodów przynależności do jakiegokolwiek grupy etnicznej, mniejszościowej czy wyznaniowej (UDHR, 1948):

Każdy człowiek posiada wszystkie prawa i wolności zawarte w niniejszej Deklaracji bez względu na jakiejkolwiek różnice rasy, koloru, płci, języka, wyznania, poglądów politycznych i innych, narodowości, pochodzenia społecznego, majątku, urodzenia lub jakiegokolwiek innego stanu.

Ponadto według punktu 3 artykułu 23 Powszechnej Deklaracji:

Każdy pracujący ma prawo do odpowiedniego i zadowalającego wynagrodzenia, zapewniającego jemu i jego rodzinie egzystencję odpowiadającą godności ludzkiej i uzupełnianego w razie potrzeby innymi środkami pomocy społecznej.

Zapis ten jest jednym z ważniejszych, gdy chodzi o rozumienie ludzkiej godności w sensie pragmatycznym, ponieważ wyznacza zarówno jego granice semantyczne, jak i stawia konkretne zadanie przed instytucjami pomocy i wsparcia ze strony państwa. Wydźwięk antydyskryminacyjny dotyczy zatem również aspektów ekonomicznych, warunków życia, a pośrednio także pewnych minimum godnej egzystencji.

Współcześnie na dyskurs o godności nie miały wpływ wywierają koncepcje naturalistyczne, szybki rozwój medycyny, religie, jak również trwająca czwarta rewolucja przemysłowa z koncepcją *Homo Digitalis* Christiana Montaga (2018). Niezależnie od trwających sporów, chociażby natury bioetycznej, czy wielości lokalnych definicji godności, ich wspólnymi elementami najczęściej są: 1) szacunek do samego siebie, 2) poczucie własnej wartości i 3) uznanie społeczne przez wzgląd na te wartości. Specyfika godności odnosi się więc do a) jednostki ludzkiej, b) wartości, c) relacji społecznych, gdzie godność jest aktualizowana. Różnorodne konteksty występowania i użycia tego pojęcia sugerują również jego deterministyczną naturę. Godność może być uważana za cechę wrodzoną, aczkolwiek nie jest to równoznaczne z tym, że przysługuje ona wszystkim osobom. Ilekroć naruszana jest czyjaś godność poprzez gwałty, morderstwa, dyskryminację czy inne krzywdy, sens i trwałość społeczna godności poddawana jest w wątpliwość (Kateb, 2011). Dlatego też, jak podkreśla Thomas E. Hill, instytucje prawa są zobowiązane interpretować, aplikować i egzekwować wrodzone prawo człowieka do wolności, godności, a jednostki społeczne muszą wzajemnie się respektować, będąc na równej pozycji wobec prawa moralnego (Hill, 2014).

Godność a praca socjalna podczas pandemii

W świetle następstw ustanowienia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka współczesny rozwój refleksji nad znaczeniem godności wiąże się ze zmianami strukturalnymi i systemowymi w sektorze pomocy publicznej. Niezależnie jednak od formy, jaką wsparcie osób w kryzysie przyjmuje dziś, i jego kształtu w przyszłości, zapewne nadal będzie się opierało na bezpośrednim kontakcie, budowaniu relacji, empatii, więc też wzajemnym poszanowaniu godności klienta i pracownika socjalnego. Odkąd Mary Richmond (1917) przesunęła sens działań

pomocowych z koncentracji na problemie – na osobę, nieco bardziej uwypukliły się kwestie etyczne związane z wykonywaniem zawodów pomocowych. Zresztą współczesny filozof amerykański Mortimer Adler przypisywał godność jedynie osobie, człowiekowi (Herrman, 2019), a odmawiał jej rzeczom. Prawdopodobnie dlatego w wielu przypadkach często spotykane jest dookreślenie godności przymiotnikiem „ludzka”. W konsekwencji przyspieszyło to krystalizowanie się profesji i deontologii zawodowej pracownika socjalnego. Pomimo rosnącego znaczenia tego zawodu refleksja nad godnością z perspektywy pracy socjalnej jest wciąż niedoreprezentowana w porównaniu z takimi dziedzinami, jak pielęgniarstwo, medycyna, prawo, filozofia i teologia (Borowski, 2022, s. 611):

Indeed, so much importance has been attached to dignity by such professions as nursing, law and medicine [...] and disciplines such as theology and philosophy [...] that they persist in their long-standing efforts to carefully scrutinise it. A social work perspective, however, is not well represented in the resultant body of literature.

Pomocne w określeniu relacji występującej pomiędzy godnością a pracą socjalną może się okazać ujęcie autorstwa Suzy Killmister (2017). Autorka uważa, że współczesna teoria nabudowana wokół godności powinna wyjaśniać, dlaczego i jaki rodzaj szacunku jest przynależny wszystkim osobom, jakiego rodzaju symptomy świadczą o jego zagrożeniu oraz skąd wynikają rozbieżności w społecznej „dystrybucji” szacunku. Killmister wytyka braki Kantowskiej koncepcji w próbie udzielenia odpowiedzi na te pytania i osadza swoje podejście na gruncie standardów normatywnych (Killmister, 2017). Zachowanie godności jest możliwe poprzez zachowanie określonego standardu normatywnego w jakimś obszarze życia. Tym samym godność nie jest przymiotem niezbywalnym, a raczej osiąganym, przyznawanym – niczym honor w sensie starożytnym (Stewart, 1994). Indywidualne poczucie godności jest zależne od społecznego uznania, a to zdaje się wynikać z podobnych systemów wartości. Im bardziej są one przeciwstawne, tym trudniej o uznanie. Podobny efekt daje brak jakichkolwiek wartości oznaczających anomie społeczną.

Jednym z ciekawszych, jeszcze przedpandemicznych opracowań w tym przedmiocie jest publikacja Frederica G. Reamera, *Social work values and ethics* (2018), zawierająca kompendium trudności etycznych, dylematów moralnych czy ilustracji postępowania nieprofesjonalnego i wbrew deontologii zawodowej pracownika socjalnego, ujęte w rozmaitych kontekstach. Pośród klasycznych problemów Reamer wymienia te już dość powszechnie znane. Są to: zbytnie zaangażowanie

pracownika socjalnego w życie klienta, naruszenie poufności (zwłaszcza wobec nieletnich), pobłażliwy stosunek do popełnienia przestępstwa przez klienta, jak również defraudacje, działanie w konflikcie interesów, brak odpowiedniego monitoringu usług czy działania wbrew i na szkodę swoich współpracowników oraz instytucji.

Pandemia COVID-19 uwidoczniała dodatkowe problemy. Ostatni rok obfitował w liczne publikacje naukowe dotyczące tych kwestii – tak w wymiarze globalnym, jak i lokalnym (Chaczko i Paprota, 2020; Pikuła i in., 2020; Wilk i Szpoczek, 2020). W kontekście globalnym szczególną uwagę zwracają raporty opublikowane przez The International Federation of Social Workers [Międzynarodową Federację Pracowników Socjalnych]. Pierwszy z nich nosi tytuł *COVID-19: The struggle, success, and expansion of social work* (2020a), a drugi to *Ethical challenges for social workers during COVID-19: A global perspective* (2020b).

Jak zauważają autorzy raportu dotyczącego kwestii etycznych, pomimo zróżnicowanych form systemów pomocowych na świecie trudności towarzyszące pracownikom socjalnym są dość powszechne i podobne. Ich centralnym problemem jest to, jak szanować prawa i godność człowieka, kiedy 1) często nie można zobaczyć beneficjentów twarzą w twarz, 2) środki pomocy są coraz bardziej ograniczone i nie wiadomo jak je dystrybuować. Kolejny kłopot stanowi to, jak radzić sobie z niesprawiedliwościami wynikającymi z wadliwie skonstruowanego systemu pomocy i wsparcia. Tu pojawiają się następujące pytania: 1) Co zrobić, aby klient nie utracił poczucia wartości oraz szacunku do samego siebie? 2) Jakimi metodami i środkami można go wspierać? 3) Co ze społecznym uznaniem w warunkach izolacji (The International Federation of Social Workers, 2020b)?

We wspomnianym raporcie (The International Federation of Social Workers, 2020b) wskazuje się następujące zalecenia: dbałość o poufność i jakość komunikacji zdalnej, priorytetyzacja potrzeb, przeformułowanie celów nadrzędnych działalności pomocowej i szukanie nowych rozwiązań, wymaga się też od politycznych decydentów wsparcia dla samych pracowników socjalnych w radzeniu sobie z obciążeniem i emocjami, by wykorzystać doświadczenie pandemii dla ulepszenia systemu w przyszłości. Jest to myślenie szerokie i dalekosiężne, aczkolwiek dość ogólne, postulatywne i życzeniowe. Wyzwania etyczne zostały opisane jako „sytuacje, które dają powód do niepokoju zawodowego lub kiedy trudno jest zdecydować, jakie podjąć właściwe działanie. Może to być sytuacja, przed którą stoisz lub coś, o czym słyszałeś od innych” (The International Federation of Social Workers, 2020b, s. 2). Rzeczywistość pandemii oznacza więc szczególnie podwyższone ryzyko zawodowe (w tym wypalenia zawodowego pracownika

socjalnego), natężenie problemów i pogłębienie kryzysu klienta oraz dysfunkcjonalność całego systemu pomocy i wsparcia.

Kiedy systemy są zbyt obciążone i często brakuje nie tylko środków, ale i dostosowanych do pandemii procedur, pomocne może się okazać odwołanie się do deontologii zawodowych. Kodeks etyczny pracowników socjalnych i pracowników pomocy społecznej (b.d.) używa pojęcia godności przynajmniej w kilku punktach. Pracownik socjalny powinien szanować i chronić godność klienta, a także zapobiegać sytuacjom jej naruszenia. Sam pracownik ma prawo do godnych warunków pracy i wynagrodzenia, a co szczególnie istotne – ma prawo do asertywnych działań i obrony godności (Kodeks etyczny..., b.d.).

Warto pamiętać, że godność to także jedna z sześciu rdzennych wartości pracy socjalnej uznanej przez Międzynarodową Federację Pracowników Socjalnych (Mattaini i in., 2016). Jej pielęgnowanie nie zależy jednak od liczby wzmiankowań, ale od konkretnych działań i decyzji podejmowanych niejednokrotnie pod presją, decyzji dramatycznych i trudnych, gdzie żaden z wyborów może nie przynosić zadowalającego rezultatu. Wybory te są dokonywane nieraz w osamotnieniu, bez należytego wsparcia. Jeśli więc chcemy zadbać zarówno o koherencję działań pracowników socjalnych, jak i same wartości leżące u podstaw ich zachowań, kroki podejmowane w tej materii powinny być szczególnie wyraźne. Pandemia uwidacznia zapotrzebowanie na zmiany strukturalne, ale też wspierające i umacniające samych pracowników socjalnych. To proces ciągły i czasochłonny, a pandemia tylko przyspieszyła lub opóźniła te wysiłki.

Równie ważna jest konceptualizacja pojęcia godności w pracy socjalnej w warunkach pandemii. Jak pisze Daniel Statman (2000), godność w większości kojarzy się raczej z przeintelektualizowaniem, silnym wpływem dyskursu filozoficznego, co przekłada się na dominację obiektywno-normatywnego charakteru eksplikacji godności. Tymczasem Statman proponuje nieco inne, bo subiektywno-psychologiczne spojrzenie na godność. Jest ono odmienne od wcześniej przytoczonej koncepcji Killmister opartej na standardach normatywnych. Statman czyni to w kontekście wyjaśnienia zjawiska upokorzenia (ang. *humiliation*), będącego jednym z bezpośrednich następstw naruszenia godności człowieka. Autor dąży w ten sposób ku „sprowadzeniu godności na ziemię”, wyrwaniu z filozoficznych, metafizycznych oków. W ten sposób wyjaśnia upokorzenie jako realne zagrożenie lub upadek szacunku do samego siebie. Jest to zatem swoista reakcja psychologiczna człowieka na konkretną sytuację i społeczne okoliczności. Pandemia eskaluje lęk, intensyfikuje negatywne stany psychologiczne, dlatego konceptualizacja Statmana dla pracy socjalnej nabiera szczególnego znaczenia.

Kolejne ujęcia godności, problematyzacja i kontekstualizacja mogą się przysłużyć jej obronie, o ile różne perspektywy i metodologie badawcze będą realizować to zadanie w bliskiej kooperatywie. Stephen Riley (2019) postuluje ujęcie godności jako zasady *sui generis* leżącej u podstaw jednoczenia systemów normatywnych. Sprowadzanie godności do normy czy zasady prawnej wydaje się jednak redukcjonistyczne. Godność w swej uniwersalności i powszechności jest tu bowiem rozumiana jako zasada organizowania wszelkich systemów normatywnych. Problem pojawia się w sytuacji, kiedy instytucja państwa dysponująca rozlicznymi środkami nakazu i przymusu używa ich podczas pandemii zdecydowanie więcej i częściej. Jak zauważa Borowski (2022), pracownicy socjalni także pełnią funkcję kontrolną względem klienta w kryzysie. Oprócz niej funkcja prewencyjna indukuje konieczność wejścia klienta w prawnie unormowaną relację z pracownikiem socjalnym. Ten zaś pracuje, opierając się m.in. na psychologicznych i społecznych aspektach poczucia godności, szacunku do samego siebie, poczuciu własnej wartości i uznania społecznego. Sytuacja ta stanowi szczególne wyzwanie w odniesieniu do pracy interwencyjnej – np. z osobami instytucjonalizowanymi, jak i opuszczającymi różne placówki, skonfliktowanymi z prawem, bez stałego adresu zamieszkania, uzależnionymi czy przemocowymi.

Równie trudna wydaje się praca środowiskowa i organizowanie społeczności lokalnych. Powtarzające się nakazy społecznej izolacji nie tylko utrudniają pracę środowiskową, ale też osłabiają społeczne więzi, komunikację, a co za tym idzie – właściwą identyfikację potrzeb i problemów. Tym samym, jest to kolejne wyzwanie dla instytucji państwa, którego zadaniem jest zapewnienie równych warunków dla świadczenia usług pomocowych, czyli również warunków do realizacji i obrony godności. W efekcie pandemia negatywnie wpływa właściwie na każdy aspekt pracy socjalnej: od pracy z indywidualnym przypadkiem, przez pracę z grupą, po pracę środowiskową.

Na potrzebę operacjonalizacji pojęcia godności zwracają uwagę także Jante Schmidt i in. (2020). Podobnie jak w przypadku propozycji Riley'a kwestia pogwałcenia godności stała się osią dla badań holenderskich naukowców. Respondentów zapytano o sytuacje, w których najczęściej czują naruszenie ich godności, niezależnie od jej indywidualnego rozumienia przez klientów. Autorzy wyszczególnili następujące sytuacje: bycie traktowanym jak obiekt, powietrze, dziecko lub potwór (Schmidt, 2020). Pracownicy socjalni zapytani o sposoby na obronę godności odpowiedzieli, że starają się traktować klientów jak kogoś wyjątkowego i jedyne w swoim rodzaju, aktywnego uczestnika, dorosłego lub profesjonalnego przyjaciela (Schmidt, 2020). W ten sposób krystalizuje się tzw.

krąg godności oparty na licznych, realnych ilustracjach naruszenia godności i działaniach promujących stawanie w jej obronie. Poprzez zoperacjonalizowanie pojęcia godności autorzy wypracowali specyficzne narzędzie, którym mogą się posługiwać nie tylko pracownicy socjalni, ale ogół działaczy i aktywistów na rzecz obrony praw człowieka.

Powyższe przykłady różnych ujęć godności mogą wyjaśniać i uzasadniać obecność tego pojęcia wśród pryncypiów pracy socjalnej. Godność w tym kontekście funkcjonuje jako zasada organizowania systemów normatywnych, jako idea normatywna oraz wartość. To czyni z niej jeden z fundamentów aksjologicznych pracy socjalnej, aczkolwiek podatny na naruszenia. Obrona i zachowanie godności niejednokrotnie wymagają czynu, ukierunkowanego działania na poziomie indywidualnym (psychologicznym), społecznym oraz instytucjonalnym. Wciąż jednak rozważania na temat godności są niedoreprezentowane w dyskusjach wokół pracy socjalnej, co znacznie spowalnia procesy związane z wypracowaniem rekomendacji praktycznych dla obrony godności w trakcie trwania i po pandemii.

Podsumowanie i wnioski

Idea godności ma dość długą historię, a kolejne epoki wypracowywały jej nowe ujęcia, znaczenia czy podstawy teoretyczne. Ze względu na polisemię godności towarzyszy jej szereg pojęć pokrewnych, takich jak honor, uznanie, samoakceptacja czy szacunek – pomocnych w uściśleniu konkretnego znaczenia w kontekście społecznym. Poszczególne tradycje językowe wypracowują ponadto własne definicje i sformułowania na przybliżenie właściwego sensu godności, a samo pojęcie występuje w wielu dyscyplinach naukowych, nie tylko w obrębie pracy socjalnej. Konsekwencje kryzysu pandemicznego mogą oddziaływać długofalowo, w wyniku czego istnieje niebezpieczeństwo eskalacji problemów społecznych również po pandemii. W perspektywie niewydolności systemu pomocy i wsparcia szczególnie ważne wydaje się odwołanie do deontologii zawodowych, idei i wartości stojących ponad podziałami, w tym do istniejących już i ugruntowanych dokumentów normatywnych.

Kryzys pandemiczny może stanowić zarazem impuls do aktualizacji etosu zawodu pracownika socjalnego. Uwypuklenie dotychczasowych i powstanie nowych trudności skłania do refleksji nad zapewnieniem i obroną godności nie tylko klientów, lecz także pracowników socjalnych. Poszukiwania mogą okazać się szczególnie owocne, jeśli zastosuje się podejście transdyscyplinarne

i holistyczne, integrujące różne spojrzenia i metodologie. Do pewnego stopnia godność jawi się więc jako wspólne, ogólnoludzkie dobro, choć niepozbawione krytyki (Shershow, 2014).

Pojęcie godności nadal jest problematyczne chociażby w debatach medycznych, np. w odniesieniu do eutanazji i asystowanego samobójstwa, a złożoność niektórych stanów medycznych uniemożliwia wdrażanie posługiwania się słowem „godność” w charakterze terminu naukowego (Macklin, 2003). Niemniej jednak, jak wskazują ostatnie badania holenderskie, w kontekście pracy socjalnej możliwa jest operacjonalizacja godności. Jej obrona oznacza bowiem konkretne działania, jakie należy podjąć: czy w sferze relacji i komunikacji, umacniania klienta oraz pracownika socjalnego, profesjonalizacji, czy reorganizacji instytucji pomocowych. Odwołanie do godności w tym trudnym czasie może być działaniem wspierającym, ale nie zastąpi konieczności poszukiwania systemowych rozwiązań względnie nowych problemów.

Jak zauważył Mortimer Adler w przemówieniu do członków The Commonwealth Club w 1952 roku, w przeciwieństwie do totalitaryzmów poszanowanie godności jest cechą charakterystyczną społeczeństwa wolnego i demokratycznego. Adler podkreślał obecność godności i pojęć jej podobnych w tradycji greckiej, rzymskiej, judeochrześcijańskiej, aż po czasy współczesne, kiedy afirmacja człowieka jako bytu wartościowego samego w sobie stała się cechą charakterystyczną cywilizacji zachodniej (Adler, 1952). Poszanowanie i obrona godności wiążą się nadto z fundamentami budowania demokratycznego, wolnego i suwerennego państwa. Towarzysząca im nierozzerwalnie wizja człowieka urzeczywistnia się między innymi poprzez działania sektora pomocowego. Tym samym wpływ pandemii na pracę socjalną nie jest tylko wyzwaniem indywidualnym czy organizacyjnym tego sektora, ale stanowi istotne wyzwanie cywilizacyjne.

Streszczenie: Pandemia COVID-19 stała się wyzwaniem dla skutecznego realizowania pracy socjalnej. Warunki społecznej izolacji i dystansu powodują szereg nowych zagrożeń, w tym dla godności człowieka będącej jednym z fundamentów, na których opiera się praca socjalna. W artykule nakreślono ewolucję znaczenia godności w cywilizacji zachodniej oraz odniesiono tę problematykę do teorii i praktyki pracy socjalnej, szczególnie uwzględniając kontekst pandemii. Wybrane ujęcia teoretyczne godności wskazują na możliwość zoperacjonalizowania tego pojęcia, co mogłoby się przekładać na uwrażliwienie pracowników socjalnych na sytuacje naruszenia godności oraz działania w jej obronie. Globalny zasięg nowych problemów skonfrontowany z tradycją godnościową i teorią pracy socjalnej sugeruje ponadto, że zagrożenie dla godności nie jest jedynie problemem swoistym dla tej dyscypliny, ale stanowi istotne wyzwanie cywilizacyjne czasów najnowszych.

Słowa kluczowe: godność, praca socjalna, pandemia

Abstract: The COVID-19 pandemic became a challenge for effective social work. The conditions of social isolation and distancing trigger many new threats, also to the dignity of a man. The concept of dignity is also one of the foundations of social work. This paper sketches the evolution of the meaning of dignity in western civilization and confronts it with the theory and practice of social work – with special attention put on the context of a pandemic. The chosen conceptualizations of dignity point out the possibility of its operationalization, which could sensitize social workers to the violation of dignity, as well as actions aimed at its defense. Moreover, the global outreach of new problems confronted with the dignity-related tradition, as well as the theory of social work, suggests that a threat dignity is posed to is not only a specific disciplinary issue but a substantial civilizational challenge of the present time.

Keywords: dignity, social work, pandemic

Bibliografia

- Adler, M. J. (1952). The dignity of man and the 21st century [A speech delivered to members of The Commonwealth Club, 10 October 1952]. Pobrane 6 czerwca 2021 z: https://www.cooperative-individualism.org/adler-mortimer_dignity-of-man-and-the-21st-century-1952.htm
- Borowski, A. (2022). On human dignity and social work. *The British Journal of Social Work*, 52(2), 609–623. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcab016>
- Chaczko, K., Paprota, N. (2020). Powrót do przeszłości? Pomoc społeczna w obliczu epidemii koronawirusa: analiza wstępna. *Praca Socjalna*, 35(2), 37–53. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0014.1487>
- Cicero, M. T. (2013). *O inwencji retorycznej/De inventione*. Tłum. z łac. K. Ekes. Wstęp i przypisy B. Awianowicz. Wydawnictwo IBL PAN.
- Dillon, R. S. (2021). *Respect*. W: E. N. Zalta (red.), *Stanford Encyclopaedia of Philosophy*. Pobrane 1 czerwca 2021 z: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2021/entries/respect>
- Harper, D. (2014). *Dignity*. W: *Online etymology dictionary*. Pobrane 1 czerwca 2021 z: <https://www.etymonline.com>
- Henry, L. M. (2011). The jurisprudence of dignity. *University of Pennsylvania Law Review*, 160(1), 169–211.
- Herrman, Ch. S. (2019). What is dignity? *Eidos. A journal for philosophy of culture*, 3(3), 103–126. <https://doi.org/10.14394/eidos.jpc.2019.0033>
- Hill, T. E. (2014). Kantian perspectives on the rational basis of human dignity. W: M. Düwell, J. Braarvig, R. Brownsword i D. Mieth (red.), *The Cambridge handbook of human dignity: Interdisciplinary perspectives* (s. 215–221). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1111/1478-9302.12100_68
- Hołub, G. (2019). Human dignity: Between the existentialist and the essentialist approaches. *Filosofija. Sociologija*, 30(3), 206–214.
- The International Federation of Social Workers (2020a). *COVID-19: The struggle, success, and expansion of social work*. Pobrane 6 czerwca 2021 z: <https://www.ifsw.org/wp-content/uploads/2020/05/2020-05-18-COVID-19-the-struggle-success-and-expansion-of-social-work-1.pdf>
- The International Federation of Social Workers (2020b). *Ethical challenges for social workers during COVID-19: A global perspective*. Pobrane 6 czerwca 2021 z: <https://www.ifsw.org/wp-content/uploads/2020/07/2020-06-30-Ethical-Challenges-Covid19-FINAL.pdf>
- Kant, I. (1911). *Krytyka praktycznego rozumu*. Tłum. F. Kierski. Polskie Towarzystwo Filozoficzne.
- Kateb, G. (2011). *Human dignity*. Harvard University Press.
- Kellman, S. G. (2020). *Nimble tongues: Studies in literary translanguaging*. Purdue University Press.
- Killmister, S. (2017). Dignity: personal, social, human. *Philosophical Studies*, 174(8), 2063–2082. <https://doi.org/10.1007/s11098-016-0788-y>

- Kodeks Etyczny Pracowników Socjalnych i Pracowników Pomocy Społecznej Polskiej Federacji Związkowej Pracowników Socjalnych i Pomocy Społecznej, (b.d.). Pobrane 27 maja 2021 z: https://federacja-socjalnych.pl/images/PDF/kodeks_etyczny.pdf
- Koehn, J. (1947). *Seneca's concept of a supreme being in his philosophical essays and letters*. [praca magisterska]. Loyola University Chicago. Pobrane 1 czerwca 2021 z: http://ecommons.luc.edu/luc_theses/641
- Laursen, B., Bukowski, W. M., Aunola, K. Nurmi, J. E. (2009). Friendship moderates prospective associations between social isolation and adjustment problems in young children. *Child Development*, 78(4), 1395–1404. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2007.01072.x>
- Lebech, M. (2004). What is human dignity? *Maynooth Philosophical Papers*, 2, 59–69.
- Macklin, R. (2003). Dignity is a useless concept. *The BMJ*, 327, 1419–1420. <https://doi.org/10.1136/bmj.327.7429.1419>
- Mattaini, M. A., Holtschneider, C., Lowery, Ch. T. (red.). (2016). *Foundations of social work practice. A graduate text*. NASW Press.
- McCrudden, Ch. (red.). (2013). *Understanding human dignity*. Oxford University Press.
- McMahon, J. A. (2009). Beauty as harmony of the soul: The aesthetic of the Stoics. W: M. Rossetto, M. Tsianikas, M. Couvalis i M. Palaktoglou (red.), *Greek research in Australia: Proceedings of the Eighth Biennial International Conference of Greek Studies, Flinders University June 2009* (s. 54–63). Flinders University Department of Languages – Modern Greek.
- Montag, Ch. (2018). *Homo Digitalis. Smartphones, soziale Netzwerke und das Gehirn*. Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH.
- Ngram. (2021). Dystrybucja pojęcia „dignity” w zasobach zdigitalizowanych Ngram Viewer w latach 1800–2000.
- Pikuła, N. G., Grewiński, M., Zdebska, E., Glac, W. (red.). (2020). *Wyzwania dla polityki społecznej w kontekście pandemii koronawirusa*. „Biblioteka Instytutu Spraw Społecznych”. Wydawnictwo «scriptum».
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka/UDHR (1948). Pobrane 1 maja 2021 z: https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf
- Reamer, F. G. (2018). *Social work values and ethics*. Columbia University Press.
- Richmond, M. E. (1917). *Social diagnosis*. Russell Sage Foundation.
- Riley, S. (2019). Human dignity as a *sui generis* principle. *Ratio Juris*, 32(4), 439–454. <https://doi.org/10.1111/raju.12258>
- Sangiovanni, A. (2017). *Humanity without dignity: Moral equality, respect, and human rights*. Harvard University Press.
- Schmidt, J., Niemeijer, A., Leget, C., Trappenburg, M., Tonkens, E. (2020). The dignity circle: how to promote dignity in social work practice and policy? *European Journal of Social Work*, 23(6), 945–957. <https://doi.org/10.1080/13691457.2020.1804332>

- Shershow, S. C. (2014). *Deconstructing dignity: A critique of the right-to-die debate*. University of Chicago Press.
- Statman, D. (2000). Humiliation, dignity, and self-respect. *Philosophical Psychology*, 13(4), 523–540, <https://doi.org/10.1080/09515080020007643>
- Stewart, F. H. (1994). *Honor*. Chicago University Press.
- Tomasz z Akwinu. (2019). *Scriptum super Sententiis*. Pobrane 25 maja 2021 z: <https://www.corpusthomisticum.org/snp1022.html#1750>
- Welz, C. (2011). Imago Dei. *Studia Theologica – Nordic Journal of Theology*, 65(1), 74–91.
- Wilk, S., Szpoczek, M. (2020). Pracownicy socjalni w sytuacji epidemii koronawirusa SARS CoV-2. Pierwsze polskie doświadczenia. *Praca Socjalna*, 35(2), 84–105. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0014.1490>
- Wojtanowicz, K., Białas, A. (2020). Pomoc społeczna w obliczu kryzysu wywołanego pandemią. *Praca Socjalna*, 35(2), 54–71. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0014.1488>